

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Вивчено та проаналізовано європейські системи вищої освіти в умовах інтеграції в європейський освітній простір, а також спільні та відмінні риси систем вищої освіти в європейських країнах.

В статті розглядається проблема розвитку європейської вищої школи. Зосереджено увагу на пріоритетах, які спрямовують європейську вищу освіту на удосконалення організаційної структури та забезпечення якості наукової й професійної підготовки: інтернаціоналізація й транснаціоналізація освітніх процесів, забезпечення якості вищої освіти, актуалізація та підвищення рівня докторської підготовки, зростання ролі університетів у зміцненні демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності.

Ключові слова: Європейський освітній простір, вища освіта, євроінтеграційний процес.

Abstract

The article is devoted to the study and analysis European systems of higher education in terms of integration into The European Higher Education Area.

Joint and distinctive features have higher education systems in European countries. In the article the problem of European higher education. The emphasis on the priorities that drive European higher education on improving organizational structures and quality assurance and research training, internationalization and educational transnationalization processes, quality assurance, updating and improvement of doctoral training, increase the role of universities in building democratic societies and strengthening social cohesion.

Key words: European educational space, higher education, eurointegration process.

Вступ

Розвиток вищої освіти і професійної підготовки на сучасному етапі розглядається через призму новітніх світових тенденцій, що супроводжувалося переглядом освітніх стратегічних пріоритетів і ціннісних уявлень, методологічних і методичних засад, уточненням функцій. Кінець XX – поч. XXI століття характеризується появою нових підходів до розвитку вищої освіти ідей, завдяки яким можливе розв'язання сучасних освітніх і економічних проблем. Серед них ідеї багатоваріантності моделей навчальних закладів; пріоритетності професійної підготовки, розвитку професійних навичок; справедливості у взаємодії глобальної економіки і ринку праці; міжнародного і соціального партнерства у сфері вищої освіти. Актуальними напрямками розвитку вищої освіти і професійної підготовки на початку XXI століття є: посилення діяльності освітніх установ на міжнародному рівні, визнання знань та інформації основою соціальної інтеграції, а їх взаємодію – основою глобальної конкурентоспроможності, реалізація глобальних соціальних та економічних цілей міжнародними організаціями, урядами і парламентами, діловими колами, громадянським суспільством; налагодження діалогу, партнерських відносин як демократичних інструментів формування справедливого світопорядку, інвестування в розвиток вищої освіти з метою забезпечення ефективності підготовки майбутніх фахівців.

Метою роботи є простежити тенденції та закономірності розвитку в управлінні системами вищої освіти європейських країн, спільні й відмінні риси в реалізації механізмів державного управління вищою освітою країн – учасниць Болонського процесу, придатних для застосування в управлінні освітою України.

Основна частина

Феномен вищої освіти має давню історію. Як соціальне й педагогічне явище воно існує близько 3000 років. У країнах Стародавнього Сходу (Месопотамії, Єгипті, Персії) вища освіта поставала у вигляді підготовки військових кадрів і державних чиновників у привілейованих закритих закладах, зміст навчання яких мав за мету не лише формування відповідних знань, а й умінь управляти людьми, володіти військовою мистецтвом, вирішувати політичні та військові конфлікти тощо [1].

Особливе місце у становленні вищої освіти займає Стародавня Греція, яка започаткувала декілька різних типів вищих навчальних закладів. Зокрема, в Афінах, вища освіта була представлена гімнасіями. Це були державні заклади, що виконували навчально-виховну функцію серед молоді й функцію само освіти та самовиховання серед дорослих чоловіків, які мали статус вільних громадян.

У гімнасіях молодь навчалася два роки (із 16 до 18). На першому плані стояло гімнастичне виховання, але паралельно надавалася літературно-мусична освіта. У садах філософи проводили бесіди на філософські й політичні теми, присутніми на яких могли бути і учні, і дорослі чоловіки-громадяни. В Афінах було три гімнасії: «Академія» (384 р. до н. е.), «Лікей» (529 р. до н. е.) і Кіносарг (дата заснування невідома).

Аналіз історичного розвитку вищої освіти дає змогу вважати, що це був праобраз першого вищого академічного навчального закладу [3].

В епоху еллінізму (III-I ст. до н. е.), після розпаду імперії Олександра Македонського, грецька освіта й культура поширилися в Середземномор'ї, проникла в Причорномор'я, на Кавказ, у Середню Азію, та Індію. У самій Греції в елліністичну епоху у сфері виховання та ревіти відбулися важливі зміни, які торкнулись і вищої школи. Найперше змінився зміст навчання в гімнасіях - воно набуло теоретичного характеру, гімнастичне виховання почало відходити на другий план. Набуває ознак вищого навчального закладу ефебія, у якій починають викладати граматику, риторику, філософію з елементами математики, фізики, логіки, етики.

Велике значення в розвитку вищої освіти відіграла і Римська цивілізація, яка фактично започаткувала університетську та вищу юридичну освіту. У Римській імперії існували спеціальні школи для вивчення права, у яких могли навчатися вільні, заможні громадяни. Існували й спеціальні школи риторів, які завершували практично-літературне виховання і представляли собою вищий ступінь у римській системі освіти. Розвиток прикладних наук (архітектури, містобудування, географії, геодезії, астрономії, математики тощо), інженерії (будівництво доріг, мостів, акведуків, фортець, кораблів) стали чинниками, що зумовили розвиток середньої професійної освіти. Започаткування середніх професійних шкіл у подальшому мало важливе значення для розвитку вищої технічної освіти в Новий час, коли система вищої освіти в Європі почала поділятися на класичну й технічну. В останні роки існування Римської імперії виникає новий тип вищої школи — університет, поява якого тісно пов'язана з появою в Римі бібліотек [2].

Отже, освіта, у тому числі й вища, у Римській імперії набрала державного характеру, а праця вчителя, викладача набула статусу престижної професії.

Естафету розвитку вищої освіти після падіння Західної Римської імперії підхоплює Візантія, яка зберегла освітні традиції античності. Найбільшу славу отримали школи в таких провінціях, як Олександрія, Антіохія, Афіни, Бейрут, Кессарія. Ці провінційні школи створювали й підтримували освітній рівень Імперії, особливо високим був авторитет Олександрії. 425 р. імператор Феодосій II видав указ, згідно з яким у Константинополі створюється вищий навчальний заклад «Аудиторіум» (від латин. *audire* - слухати), по суті справи, перший середньовічний європейський університет. Відкриття приватної школи за зразком «Аудиторіуму» вважали злочином, за який могли вигнати з Константинополя. Весь професорський склад закладу мав бути християнського віросповідання. Подальша історія Константинопольського університету характеризується періодами розквіту і періодами упадку.

Справжнім поштовхом до розвитку університетської освіти у Європі став едикт імператора Священної Римської імперії німецької нації Фрідріха Барбароси, виданий у 1155 р. Він називався *Authehtica Habita* і проголошував низку університетських свобод, у тому числі й автономію цих навчальних закладів. Едикт кодифікував середньовічне звичаєве право в такій сфері суспільного життя, як освіта, і багато в чому переформулювався зі статутом Константинопольського університету. Едикт активізував поширення у Європі цих нових закладів освіти [1].

Аналіз наукової, філософської літератури та документів, що регулюють освітні процеси в європейському освітньому просторі, дає підстави виокремити наступні тенденції: інтернаціоналізація та транснаціоналізація вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, актуалізація та підвищення рівня докторської підготовки, упровадження принципів неперервної освіти, зростання ролі університетів у зміцненні демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності, розвиток культури академічної автономії й творчості вищих навчальних закладів як запоруки стійкого саморозвитку, гармонійне поєднання наукових досліджень, бізнесу та практичної підготовки, створення системи соціальної відповідальності.

Розглянемо їх детальніше. Інтернаціоналізація та транснаціоналізація вищої освіти зумовлена глобалізаційними процесами та активним впровадженням інформаційних технологій, що реалізуються через напрями:

- залучення на навчання іноземних студентів як один із шляхів забезпечення трудового потенціалу країни та підвищення конкурентоспроможності вищої освіти [5];

- підвищення міжнародної репутації та конкурентоспроможності університетів, в яких виокремлюють здатність вищого навчального закладу забезпечити належну якість підготовки фахівців відповідного напрямку і спеціальності; здатність студентів даного навчального закладу опанувати необхідні професійні знання та вміння; здатність роботодавців реально оцінити підготовленість випускників вищих навчальних закладів до відповідної професійної діяльності [6];

- реалізація програм дистанційної освіти, що дає можливість забезпечувати передачу і засвоєння знань, сприяти формуванню умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, які відбуваються при опосередкованій взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [7]. Забезпечення якості вищої освіти - тенденція, яка є адекватною реакцією освітньої громадськості на виклики глобалізації освіти, та яка пов'язана зі збільшення кількості студентів і навчальних закладів впродовж останніх років, появи нових навчальних технологій, зростанням автономії університетів та їх відкритості для локальних громад й суспільства в цілому, проблемами з фінансування вищої освіти та його належним використанням для забезпечення суспільних потреб.

Упровадження принципів неперервної освіти, створення нових типів навчальних закладів для неформальної освіти, участь у розробленні та реалізації різних комерційних проектів, навчальних програм та планів, проведення маркетингових та соціологічних досліджень, видавнича діяльність як тенденція розвитку вищої освіти тощо. Відбувається реалізація принципів неперервної системи освіти – системи базових ідей, які необхідно впроваджувати у процесі конструювання системи освітніх установ, супроводжуючих людину в різні періоди її життя. До таких належать:

- а) поступальність у формуванні і збагаченні творчого потенціалу особистості;
- б) вертикальна і горизонтальна цілісність пожиттєвого освітнього процесу;
- в) інтеграція навчальної і практичної діяльності;
- г) урахування особливостей структури і змісту освітніх потреб людини на різних стадіях її життєвого циклу;
- д) змістова спадкоємність висхідних ступенів освітніх щаблів;
- е) єдність професійної, загальної і гуманітарної освіти;
- ж) самоосвіта в періоди між стадіями організованої навчальної діяльності;
- з) інтеграція формальної, неформальної та інформальної складових неперервного освітнього процесу [8].

Актуального значення на початку XXI століття в Європі та світі набувають віртуальні університети – веб- системи дистанційного навчання корпоративного зразка, що призначені для вирішення завдань з дистанційного навчання компаній та навчальних закладів будь-яких масштабів та рівнів [7]. На сучасному етапі електронні університети мають три моделі функціонування: бімодальну модель – організація, яка одночасно пропонує традиційну систему освіти та систему електронного університету і/або дистанційного навчання. Форми навчання єдині для студентів-очників і дистанційних студентів; дистанційну модель – організація, яка займається винятково дистанційним навчанням і не має традиційного кампусу. При цьому кожний заклад проводить власну навчальну політику і присвоює власні навчальні ступені, зберігаючи «національні» особливості. У цій групі лідируючі позиції займає Відкритий Університет Великої Британії, освітня модель якого використовується у багатьох країнах світу; модель консорціуму – організація, що складається з

декількох взаємодіючих електронних університетів, які можуть спільно використовувати ресурси і обладнання для надання освітніх послуг.

Активізація транскордонних освітніх зв'язків. Транскордонне співробітництво є одним з інструментів прискорення процесів наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, інформації, товарів і капіталів через кордон. Основними пріоритетами розвитку вищої освіти в контексті транскордонного співробітництва, які можуть реалізовуватися на державному і регіональному рівнях, а також на рівні ВНЗ, можна виокремити наступні: створення умов для розвитку єдиної наукової системи вищої освіти, рисами якої є єдність мети; врахування системної єдності усіх рівнів і компонентів освіти (початкової, середньої, професійної, вищої та освіти впродовж життя і забезпечення якомога тісніших зв'язків освіти з наукою та економікою); відкритість для суспільства навчальних матеріалів вищої освіти, матеріалів щодо історико-культурної спадщини; удосконалення механізму управління розвитком вищої освіти в контексті поліпшення якості людського потенціалу.

Висновки

Отже, можна зробити такі висновки: а) вища школа як структурний елемент завжди була присутня в системі освіти рабовласницьких держав епохи античності; б) перші праобразы сучасних закладів вищої освіти - академії, ліцею, вищих технічних шкіл, університету - формуються в епоху античності в Стародавній Греції та Римі; в) із моменту свого виникнення вища освіта мала елітарний характер і формувала інтелект панівних верств суспільства; г) вища освіта в епоху раннього Середньовіччя у Європі занепала, естафету її розвитку про довжила Візантія, де фактично й було започатковано університетську освіту та університет як новий тип навчального закладу; г) зміст навчання перших європейських середньовічних університетів було започатковано в елліністичну епоху, а ідею об'єднання науковців для розвитку науки (universitas) — в епоху античності видатним грецьким філософом Арістотелем.

Врахування основних тенденцій розвитку європейської вищої школи сприятиме запровадженню в національній освіті компетентнісного підходу, відходу від предметоцентризму, забезпеченню зрозумілості і порівнюваності результатів навчання, набутих компетентностей і кваліфікацій, ступенів для всіх зацікавлених сторін і в такий спосіб створення основи для європейської і світової інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карлов Н. В. В начале была школа... / Н. В. Карлов [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/KARL1.htm>
2. Кузьминский А. И. Педагогика высшей школы : уч. пособие / А. И. Кузьминский / Киев : Знание, 2005. - 486 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://banauka.ni/4.html>
3. Монро П. История педагогики. - Ч. 1. Древность и средние века / П. Монро ; под ред. Н. Д. Виноградова. - М. : Гос. изд-во, 1923. - 325 с.
4. Шпак В. П. Теоретичні основи педагогіки : курс лекцій / В. П. Шпак// Донедашній етап розвитку педагогіки. Система виховання і навчання у рабовласницьких державах Стародавньої Греції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ipwi.com.ua/Teoretichni_osnovi_pedagogiki/Donaukoviy_etap_rozvitku_pedagogiki_Sistema_vihovannya_i_navchannya_u_rabovlasnitskih_derzhavah_Starodavnoi_Gretsii.html
5. Аналітичний звіт «Рейтинг вищих навчальних закладів України «КОМПАС–2012» – К.: «Систем Кепітал Менеджмент», 2012. — 115 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.scm.com.ua/m/documents/2012_compas_report.
6. Босак О.В. Фактори конкурентоспроможності вищих навчальних закладів в системі формування економіки знань // Регіональна економіка. — 2008. — №4. — С. 223 — 227.
7. Товканець Г.В. Економічна освіта у вищій школі Чехії і Словаччини у XX столітті : [монографія] / за ред. Н.Г. Ничкало. - К.: Кондор, 2013. — 506 с

8. Дубасенюк О.А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура : матер. Всеукр. конф. к : ІОД НАПН України. – 2011. – С. 135- 142.

Гавіланес Джессіка Елізабет - студент групи ТЗД-16(м), інститут екологічної безпеки та моніторингу довкілля, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: elisayjade9312@gmail.com

Прищак Микола Дем'янович - доцент, кандидат педагогічних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Гречановська Олена Володимирівна - доцент, кандидат педагогічних наук кафедра філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Gavilanez Jessica Elizabeth - Institute for Environmental Security and Environmental Monitoring, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: elisayjade9312@gmail.com

Pryschak Nicholas Demyanovich - Associate Professor, Candidate of Science, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Hrechanovska Elena Volodymyrivna - Associate Professor, Ph.D. Department of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.